

Bertha Zoltán

„Új harcainkhoz új erőt te adj”

Két háború közti erdélyi költők Ady-élménye

Ady és a Holnap városában, Nagyváradon („Várad: hol Ady Endre arca / Ragyogott éjszakák homályán” – ahogyan ezt *Várad* című emblematisz költeményében Juhász Gyula megörökítette), a „Pece-parti” vagy „Körös-parti Párizsban” tehát (amiként *Emlékkönyvében* Tabéry Géza is aposztrofálja a várost) már szinte közvetlenül – egy hónappal – a költő halála után Ady Endre Társaságot alapítottak, s 1919 júniusában pedig elindították a *Magyar Szó* című irodalmi lapot, amelyet hamar követett a másik, a *Tavaszi* is – hangsúlyosan támaszkodva így nyilvánvalóan egyszerre a „Nyugat”-os ösztönzésekre és a helyi hagyományokra. A Tabéry szerkesztette *Magyar Szó* kezdettől programosan hirdette az „irodalmi decentralizáció” szükségét és értékelvét, a „centrumtól az események kényszere folytán levált területek” kulturális öntörvényűségének megteremthetőségét, a saját és sajátos sorstudatot kifejező „önálló vidéki irodalom” kifejlődésének igényét. Az első lapszámok „tiszántúli és erdélyi” irodalomról beszéltek, erősíti meg emlékezésében Tabéry, sőt inkább volt a hangsúly a Tiszántúlon, mint Erdélyen, lévén az írók nagy része tiszántúli. (Gondolhatunk például az „élő fáklya”-nak, a „lángész”-nek nevezett Adyról 1919 novemberében remek tanulmányban értekező – s a nagy kortársat egyébként versben (*Ady Endre halálára*) is meggyászoló – debreceni Oláh Gáborra.) A keserű történelmi, trianoni fejlemények következtében azután természetszerűleg tért vesztett a „tiszaháti” irodalmiság hangoztatása – s helyette az erdélyi irodalom akkoriban még pusztán geográfiai szóhasználata került előtérbe (fogalmazott Tabéry). Erdélyi irodalomtörténeti összefüggésekben értelmeződött így egyre inkább az a tagadhatatlan eszmei-stiláris Ady-hatás is, amely Tabéry pacifista-háborúellenes és forradalmi jellegű, illetve majd a jellegzetes-tragikus magyar sorsérzést megnyilatkoztató – és kétségtelenül sokban a „telített vérhez” hasonlítható „sűrű fajiság”-ában megidézett-méltatott Ady hangját intonáló – nyugatos, stílromantikus-késő szecessziós verseiben szembeűnően megmutatkozik. Ars poeticus költeményeinek egyikében így vall: „Vagy érhetetlen cél, örök tető, / Bús éjszakámba ragyogó Kelet”; „Gyönyör s vajúdo béna fájdalom / Fagyott magtára, miből gyöngy dalom / Búg ki” (*Ars*); s egy másikban emígy: „Szittyá felhők közt szárnyalt még az ének / Pár szárnyacsapással ezelőtt” (*Törött a szárny*). Világosan látta Tabéry, hogy a meghonosodó és klasszikussá emelkedő nyugatos-esztéticista modernség és újszerűség lényegét „a a nyelvűjításszerű erupció képezi, mely valahol Vajda Jánosban és Komjáthyban morajlott fel, és Ady

Endrében, Babits Mihályban, Kosztolányiban, Juhász Gyulában tombolta, élte ki magát.” Szenvedélyes-szép siratóénekeikben autentikusan jellemzik és elevenítik meg ezt a tüneményeszerű fenomént, ezt az összetett Ady-jelenséget más akkori váradiak is: „Ki volt?... Bronzbőrű, szép kesely, / borús, pogány, poétafej, / korhely Apolló, bús, duhaj, / fején dús, hollótollú haj. / Párisban is lovas nomád, / ki göggel rúgattott odább, / barbár napisten, hun kobold, / halál és csók heroldja volt, / ki míg élt, holtan bujdokolt, / s ma már halálon túl se holt” (Emőd Tamás: *Itt nyugszik...*); „Kunfajta, nagy szemű legény volt, / Szavában Kálvin lelke ég. / Mindszent falut, a bölcsőhelyét / A pocsolyás Ér önti el. / A hepehupás vén Szilágyban / Szegény diák tanyára lel. /.../ A vér és arany víg városában / Reménye, álma holnapi. / A bús és nagyszerű Sötétnek / Nekivág az új Messiás. / Fut a nagy, szent Holnap elébe. / Sírása az életsírás. /.../ Pogány titkokkal teli szívéen / Egy csúf rontás ül: magyar átok. /.../ Föl-földobott kő lett belőle / És Páris lett a Bakonya, / De szívéet megőrizte Léda / S a másik tiszta asszonya. /.../ Holt prófétánk, új Messiásunk, / Te műved lesz a szépnek műve / Emléked rátalál örökké / Sok tiszta, új lélekre, hűre” (Gara Ákos: *Az Értől az Óceánig – Ady-reminiszcenciák*).

És kétségtelen az Ady-inspiráció azok körében is, akik a prófétikus, mitizáló-zsoltáros beszédmod expresszionisztikus tónusba hajlításával, a szabadverses modernség vagy modernizmus kísérleteivel hoztak újat. Az Adyt példaképének tekintő Szombati-Szabó Istvánnak még a frissítést adó, a sötét és traumatikus trianoni időkben, a katasztrófahangulat közegében („az erdélyi sziklák között, az egyetemes borongás napjaiban”) kiváltképpen különlegességet jelentő szerelmi költészete is „Ady tragikusan zengő, füledt Léda-szerelmére és héjanaszára” emlékeztette később Dsida Jenőt; arra, hogy „a halál csontarca leskelődik a szerelem fiatal arca mögül”. De nemcsak ezzel az adysan „furcsa illatú”, „egzotikus” atmoszférájával ragadja meg Szombati-Szabó lírája a „poeta angelicus” Dsidát, hanem egész retorikai felépítésével, „ódon zamatú” szépségeivel, biblikus vétetésű, „gondolatritmusos”, „litániaszerű”, „monoton mormogásával” – „kemény kálvinista magyarságával” is.

A tradicionális artisztikumot a destilizáló, depoetizáló szabadversnyelvi szenvedélyességgel felváltó Bartalis János-i expresszionizmus (főként istenes-fohászos vagy keserű öntanúsító változataiban) olykor szintén rokonságot mutat a rímtelen-aritmias, gondolatritmusos prozodiához vonzódó, az ismétléses-anaforikus és egyszerű tőszavas-tőmondatos kijelentésségtől alapvetően nem idegenkedő Ady bizonyos verstípusaival (a „kijelentő nyugalmas tudatossága jellemzi őt”; „Ady csupa kijelentő mondat” – fejtegette ezt Babits Mihály vagy 1921-es tanulmányában Áprily Lajos is, a hiányos, állítmánytalan, mellérendeléses szintaxis, a „lapidáris” leírásmód különös hangulatfestő karaktervonásairól beszélve). „Vándor csillag. / Vándor madár. / Messze, messze vándorolok. // Zúgó vizen.

Búvó erdőn. / Sóhajtás kél bús szívemből. [...] Hulló könnycsepp. / Hulló harmat. // Két szememből folynak, folynak. // Nincsen falu. / Nincsen város. // Ahol csendben megpihenjek” – halljuk Bartalis egyik ilyen jellegű verséből. A *Sírbeszéd Ady Endréhez 1920-ban* viszont az entuziasztikus kozmikus kitágítás, a végtelen expresszív univerzalizálás hiperbolikus nyelvformáit mozgósítja a nagyság és az apokaliptikus veszteség mértékének érzékeltetésére: „Eljött az idő / és én újra világsírodon állok. // Két parányi csillagom ég, / a Mindenség reszket. // Feléd fordítom fájdalom-arcom, / fáradt ölemben az Universum rózsái / fakadnak. [...] Az ormok gyászolnak. / Nincs Nap... / A vizek elfekedettek [...] Sírod honába szólok, elköltözött Ember. / Isten-testvér! / Az egész föld zokog. / Az egész világ megváltó írt kér. / Hol nyugszik apostoli bús szatír-arcod? // A lebitangolt Ember új napja ébred. / Hol van Mózesi botod? / Mi egy történelmi perc kitagadottjai / oly siváran állunk, / hogy nemzeti létünk fénylő csillaga / mindjárt, mindjárt sírod éjébe hull – – – // Az egész Kozmosz vad sírja domborul.”

Felsejlenek az adys színezetek és ihletések Szentimrei Jenő ugyancsak a dinamikus expresszivitás fokozatait végigjáró háborús lírabetűzésében is; az *Imádság roham után* („Mint hűlt testből kiszálló lélek / Lehullok Uram elibéd / És megköszönöm, hogy még élek”) vagy az *Él az élet* („Átgázol rajtuk kereke rútol / harc szekerek, / szél tovavágtat, ár tovaúdul, / de él az élet”) már címében is ilyesfajta reminiscenciákról vagy párhuzamokról tanúskodó hangütéssel szól. Az 1924-es *Ady-óda* (önmegnevezése szerint e „zengő szárnyas óda”) pedig egyenesen ditirambikus vagy panegirikus stanzákban magasztatja a „mindent lebíró hős”-t, a „modern titán”-t; az ünneplő-dicsőítő ének hagyományos szókészletével írja körül az értékmegtartó zseni (az „óceánból visszatért”, „az érmindszenti házhoz” megtérő „Ér”) útmutató, útmegvilágító és hitet erősítő, egyszersmind aktivitásra biztató szerepét, vigaszt és reményt sugárzó jelentőségét: „Néz, láttat s lát ’üveges nagy szeme’, / Benne ragyog jelen, múlt és jövő. / Dala ma is friss étellel tele, / Erővel és harsányan feltörő, / Ma is Igazság és ma is Zene [...] Nem halt meg, ó százsorta jobban él / A költő ma, mint testi életében. / Most telt meg értelemmel, most beszél / Igéje minden szívhez, mint teljében / Pompázó rózsa [...] Az él belőle már, ami örök [...] Te légy vezérünk! Ím hozzád kiáltunk, / Add át nekünk, ami tebenned lényeg! / Rád függesztett szemmel hiszünk és látunk / Egy jobb jövőt [...] Halottan is égő fáklyánk maradj, / Új harcainkhoz új erőt te adj.”

Ady megítélése, értékelése mindazonáltal az első pillanattól – mármint a kisebbségi sorba kényszerült erdélyi irodalom megszületésétől – fogva vitás, ellentmondásos és problematikus volt. Bár eszményképe volt ő már az induló – és némiképpen rivalizáló – nagyváradi folyóiratoknak is, a voltaképpeni döntő kérdés, hogy miként lehet őt folytatni, azonnal felvetődött; fellángoltak ekörül a szenvedélyek, sőt az elismerés-elutasítás antagonizmusa fölé még új igyekezet is próbált

hidat verni: „a költő utólagos megszelídítői, akik hivatalos elfogadtatása érdekében átfestették hitvallását” (ahogyan ezt Kovács János, a Magyar Szó és a Tavasz 1971-es antológiájának összeállítója megállapítja). „A váradi Ady-kultusz a maga ellentmondásait továbbadta az utódoknak”, de magának Ady jelentőségének a feldolgozása: „az irodalom fejlődésére gyakorolt sorsdöntő hatásának a tudatosulása szerves része a romániai magyar irodalom történetének” (szintén Kovács Jánost idézve). – S valóban, az bizonyos, hogy a *Magyar fa sorsa – A vádolt Ady költészete* című korszakos 1927-es könyve előtt, 1922-ben (a Pásztortűz 1922/23. számában) még Makkai Sándor is az igazság, szépség, jóság relativizálásának, az értékek összezavarásának, a szellemi-erkölcsi életünk megbénítására és elpusztítására törő, „halálos mérég” dekadencia terjesztésének a bűnében marasztalja el Adyt. A *Magyar fa sorsa* viszont már lényegében mindenkire revelációszerűen hatott (a Kosztolányihoz vagy Ravasz Lászlóhoz köthető akkori polémiák ellenére is). A teljesen más költői alkatú Reményik Sándor kezdeti és valamelyest mindvégig megmaradó idegenkedése is ekkor oldódik igazán, amikor tehát – nagyrészt Makkai e „perdöntőnek” nevezett könyve nyomán – eljut a belátáshoz: az „új-szerű”, „lobogó”, „szárnyaló” Ady-hang „hallatlan tömörsége”, a képek, színek, szimbólumok megrázó ereje a teljességet üzeni és közvetíti: „mélységtől magasságig, szennytől tisztaságig, istentagadástól istenimádásig, pokoltól mennyig”; s vele „a magyar irodalom talán legnagyobb formai, nyelvi, kifejezésbeli forradalma érkezett meg, egy óriási lírai megújulás, olyan felszabadulás, amilyenről a század vég halvány és vértelen költészete álmodni sem mert.” Igaz, a nagyon hamar Ady halála után (1919 februárjában) született és „a megbékélt Ady Endrének” ajánlott *Köt a rög* című versének retorikai rájátszásai már akkor a katartikus és megvilágosító, megigazító sorsparadoxonok végső igazságai szerint láttatták a költőóriást: „Aki messzevágnyik, / Csak hazáig ér el, / Ha nem selyemszállal: / Köt a rög kötéllel, / Koporsókötéllel. // Aki pártos szívvel / Önszívére lázad, / Földalatt lel végül / Ősi hazát, házat, / Nyugodalmas házat. // Aki tépegeti / Mint egy nyűgöt, átkot, / Szívében hordozza / Az a magyarságot, / Igaz magyarságot. // Akinek magyarul / Muzsikál a vére, / E bús szerelemtől / Nincsen menekvése, / Sehol menekvése. // Majd ha a sírodon / Friss tavaszi hajtás / Nő – Te is belátod: / Így van ez jól, pajtás, / Így van ez jól, pajtás.”

Az 1909 őszén Nagyenyedre *A Holnap* és Ady köteteivel, Ady felszabadító és eszméltető hatása alatt érkező Áprily Lajos későbbi, 1920-as verse, *A halott Ady emlékének* alcímet viselő *Patroklos alszik* egyszerre kiállítás és hitvallás a nagy kortárs sokféle érdektől kisajátítani próbált viharzó grandiozitása mellett; akinek örökségéért, „birtokáért bősültre torna foly”. Milyen „nagyon élő és aktuális volt ezekben az időkben” ez a vers, „s ki tudja, meddig lesz még az”; „*Patroklos alszik*, és holtteste körül folyik az ádáz viadal” – vallotta erről 1935-ben Reményik.

„Áprily távol állott ettől az Adyt egyes csoportok számára kisajátító harctól. Ő a harcok fölé emelkedett, a pártok és az idő felett Ady jövőbe világító nagysága ragadta meg”; „Ady költészetének új korszakot formáló ereje nyűgözte le, azt féltette, azt akarta a jövő számára megőrizni” – írja monográfiájában Vita Zsigmond. S noha a szimbólumteremtő, nyelvi-képi Ady-hatás jelei olykor megfigyelhetők Áprily verseiben, mindez (a Reményiké mellett) megint csak egy távlatos példa lehet arra, hogy a megnyugvás szelidebb hangjait kereső – vagyis egy egészen másféle poétikai alkatú líravilágot képviselő – költő is miképpen tud hitelesen ragaszkodni egy korszakos géniusz eszmei-etikai hagyatékához.

S ahogy aztán Áprily törekedett a stiláris és hangnemi függetlenedésre, hasonlóképpen igyekezett a fiatal Dsida Jenő is levetkőzni a robusztus Adytól eredő óhatatlan impulzusok nyomait, s hatásától távol tartva magát mihamarabb megtalálni egyéni hangját. Egész nemzedékére is jellemző egyébként „az Ady-utánzás tudatos-gondos kerülése – az 'Ady-epigon' a tízes évek végétől súlyos megbélyegzésnek számít” – amint azt Láng Gusztáv is konstatálja. A markánsan másfajta költőiség eszményei azonban nem jelentik azt, hogy Dsida is, mégis, ne érezhetne mélyen rá – és szintén versben is, a méltató esszék mellett – a *Magyar fa sorsára*; ezt a címet viselő („Makkai Sándornak mély tisztelettel” dedikált) költeményében ráadásul a felbolydító Makkai-féle értelmezés prizmájára vetítve a megszenvedett – „zordon” zivataros – sorsverés és a fájdalmas kitagadottság mély tragikumát. Eredendő Kosztolányi-rajongása sem homályosíthatja el meggyőződéses Ady-tiszteletét – amelyet a Pásztortűz 1927/24. számának vezércikkében, *A félszáz esztendő Ady Endre* című esszéjében oly ékesen meg is fogalmaz. A „nyelv zenéjének, szókapcsolásának, gondolatfűzésének, általában annak, amit a költészet testének nevezhetnénk, Adynál nagyobb mesterét mai fogalmaink szerint nem lehet elképzelni” – állítja, s „borzongó” misztikummal teli szerelmi lírájában „két lélek és test sors rendelte, önmarcangoló egymás felé vergődését” hangsúlyozza, vallásosságában „az örök emberi pietás” megrázó személyes élményszerűségét (mely „mint borzalmas segélykiáltás harsan ki a végtelen diszharmonióból egy megsejtett kormányzó Valakihez”), magyarságküzdelmében pedig a megrendítő önismereti mélységek eszméltető tragikumát és katarziszt. Mindezzel egyidejűleg és az Ady-utánérzések határozott elkerülésének szándékával ellenben az Ady-tónusok folytathatatlanságát is nyomatékosítja („ma már nem írhatunk az Ady Endre hangján” – amely „mégis örökké tiszta csengésű és el nem halkuló marad”, mint ahogy Homérosz is, noha „már nem írunk eposzt”). Nem riad el Ady prófétikus beszédmodorától, ha folytathatatlannak véli vagy ítéli is azt, s abban is igaza van másfelől, hogy Erdély lírájában, „bár tompán és messziről zöngve, de mindenhol kiérezhető az Ady-intonálás”. Igaza van, mert csak a nagy erdélyi „helikonistákat” tekintve is Tompa László késő szimbolista imaginációjában, vészterhes jelképi vízióiban és sorsos sugallataiban, a

ló- vagy a lovas-motívum sűrű és sejtelmes, egyszerismind robajló asszociációiban bizton és mindenképpen ráismerhetni az Ady-stílus közvetlenebb reminiscenciáira, közelebbi szóképi, formaképzési és látomástapasztalataira. A szecessziós szenzualizmustól a szikár-tárgyas vallomásosságig ívelő Olosz Lajos-lírában szintén felfedezhetők az – elsősorban a végzettudatos, paradoxonos mondatszerkesztő – adys örökség jelei: „Nagy-nagy vágyam, / életkoporsóm, tüzes ágyam, / bocsáss meg nekem, / hogy egészen sohasem akartalak. [...] Adj még nekem egy utolsó tavaszestét, / hadd öntsem ámitott szívedbe / a legigazabb esztelen / és elkésett szerelmet” (*Félig élt élet*). S egy másik – mert túlságos utánérzésektől terhelt – dimenzióban és minőségszférában az induló Wass Albert (ugyancsak megénekelve a „lelke-lombja tépett”, „fekete”, „dac-kemény”, „szél-járta”, „árva” „ősi” *Magyar fa sorsát*) olykor csakugyan rikító stílus-, sőt motívumimitációkkal, pontosabban talán egyszerű stíluspróbákkal vagy stílusgyakorlatokkal alakítja hanghordozását: „Állunk egymástól messze-távol, / és minden álmunk messzeség. / Vagyunk bús, árva óriások, / rektette-raj közt büszke Mások: / idegenek és jegenyék”; „Rohanj autóm, rohanj velem, / rohanj dühörgő életem [...] A végtelenbe így megyünk, / a Mámor lesz az Istenünk, / csókkal-csatázó életünk”; „Hol sápad már az ősz varázsa, / ma furcsa nászt ül két madár: / bele-kering a hervadásba / rikoltozó, vad Héja-pár”; „Ma nagyon csókolj, / nyíljék ki lelked legszebb csók-virága: / ma csókolsz utoljára”; „Együtt daloljuk ezt, / két dalnoka az ősznek, / higyjétek el nekünk: / mi mindig szeretünk, s mindig temetünk, / mindig temetünk”; „Lehajtott fejjel, nesztelen haladt. / Hiába volt felhőbe-halt a lelke: / azért az erdő mégis észrevette [...] A Nyár ment át az erdőn, / s amerre elhaladt: / a néma erdő döbönt katonái / tisztelegve álltak sorfalat”; „Életet élni egymást nézve, / megcsöndesülve, megigézve. // Hegyre futni, ha jönnek mások: / babonás régi látomások. // Keresztet építeni, szörnyű-szépet, / homokba írni végtelen meséket. [...] S amikor halkán közelít az óra, / befeküdni egy ringó koporsóba, // zöld vizeken sötétkék égre nézve: / úgy suhanni ki a semmiségbe”; „Nem úgy fakad a vers / ahogy Ti gondoljátok, / nagy véres harcok árán, / könnyes, bús csókok árán: / nem úgy fakad a vers.” – Mindez persze nem csoda: Ady kivételes hatása alól teljességgel szinte senki sem vonhatta ki magát. Korábban a fiatal Bárd Oszkár például már a tízes években elbűvölten visszhangozza Adyt – művészi törekvéseit később és általában is programosan követve; „'férfi-isten'-nek, 'bús, pokoli dalnok'-nak nevezi Adyt és szellemi örökségét büszkén vállalja: 'mégis tőled jöttünk, utódaid vagyunk' (*Ady Endréhez*)” (írja monográfiája, Murvai László). S a korabeli Ady-hatásokat több tanulmányában is feltérképező Kozma Dezső (*Ady és a születő erdélyi magyar líra*, Utunk, 1969/4.; *A hazai Ady-viták történetéhez*, Igaz Szó, 1977/10.) úgyszintén megállapítja: „Az új utakat kereső romániai magyar írók, költők szinte egytől egyig ősüknek tekintik Adyt. (Áprily Lajos, Jékey Aladár, Reményik Sándor, Szombati Szabó Ist-

ván, Szentimrei Jenő, Bartalis János, Wojticzky Gyula, Nagy Emma, Bárd Oszkár versben is hitet tesznek”; „Sokan Ady kifejezéseivel élnek, Ady módján fogalmazzák meg mondanivalójukat, hozzá hasonlóan akarnak 'a vizeknek új medret ásni'. Tompa László – magányos fenyőként – adys daccal 'nyílt csodákba' néz, 'szent ősmelódiáknak' adva át magát, Olosz Lajos 'pogány csodákra' vár, és a nagybetűs Élet számára is Titok, Varázs, Mámor; Berde Mária 'dölyfös daccal' vívja 'zord tusáját', Szombati Szabó István úgy érzi, 'üzöttje életnek és halálnak', istenverte átok-erdeje pedig az Ady megénekelte magyar Ugart szimbolizálja.” És erre tapint rá 1924-es előadásában Kuncz Aladár is, aki úgy észleli, hogy bár nem találhatunk „minden költőnkben Ady-hatást”, de szelleme, felszabadító gesztusa mégis él „minden költőnkben, akár klasszikus álmokat kerget, akár szabad versekben éneklí a mai élet diadalát; akár a legelvontabb egyéniesség szféráiba vonul, akár a tömegérzések hullámaiba veti magát, mert a vers diadalát, a költői hivatás áldottságát ő hozta vissza a magyar irodalomba.” *Ady – és a hazai magyar irodalom kialakulása* című 1957-es áttekintő tanulmányában (Utunk, 1957/47., 48., 49.) Jancsó Elemér definíciószerűen is leszögezi, hogy „az 1918 és 1928 között kialakuló erdélyi polgári irodalom Ady és a Nyugat jegyében bontakozott ki”, s hogy eszmei-esztétikai hatásuk nélkül az erdélyi irodalom talán nem is jött volna létre. (Mindezekhez a kérdésekhez ld. még legújabban a *Jelek és csodák – Ady Endre és Erdély* című kitűnő szöveggyűjteményt, Sas Péter szerkesztésében [Bp., 2008].)

De ha Dsida felismerte és megállapította Ady irodalomtörténeti egyszerűségének és poétikai folytathatatlanágának tény- vagy törvényszerűségét, illetve tézisének, akkor az „ötvenéves”, majd a tíz éve halott Adyról szólva (1927-ben és 1929-ben) már Kuncz Aladár is (aki 1924-ben még elsősorban világszemlélet-alakító újszerűsége, kivételes forradalmi, egyszersmind hagyományhorizontú teljessége, szuverén európai és magyar egyetemessége, „tisztán magyar talajból” gyökerező és csak onnan kinőhető jelenség-volta, s így viták fölött álló, „pártoskodó mérlegeléseken” győzedelmeskedő „felsőbbleges” művészi örökéletűsége, halhatatlansága mellett beszélt és érvelt), különös élességgel nyilatkozva, még erőteljesebben helyezi őt az irodalomtörténeti múlt övezetébe. Egy korszellem megtestesülésének nevezi a költőt, akinek zsenijén keresztül játszotta el a kor a maga „komor és zord melódiáját”, „halálszimfóniáját”; s leszögezi, hogy a márványos, „éterti tisztultságba” – sőt a „mesebeliségbe” – távolodott és zárkózott Ady Endre: „a múlté”. Mert „a múlté az a világ, az a sok rettenetes szenvedés is, amelyet ez a szörnyű látomású vátesz megjósolt.” Az apokaliptikus pusztulás utáni életkezdés, a kiküzdendő új életöröm történelmi vágyának és reménységének az érzülete fűti tehát Kuncz Aladár szavait, miképpen a Dsida Jenőit is, aki ugyancsak szépen ecseteli, hogy „sötét magyar homloka körül babérkoszorúval, a nagy lelkek gloriolájával” Ady „belépett a klasszikusok mozdulatlan”, noha „lelkeket mozgató glédájába”, s hogy

így – a mást kívánó korízlésnek engedve – senki többé nem írhat az ő hangján; „örök magyar emberi új lírája a mai ember szemében már csak a múlt forradalmát jelenti”. (Érdekes az is, hogy az 1924-ben még *Ady-ódát* zengő Szentimrei Jenő 1928-ban már úgy vélekedik, „az Ady-hatás szűnőben van Erdélyben”, hogy aztán 1957-ben, a nyolcvanadik születésnapon mégis kijelentse: Ady „beleivódik az emlékezetbe. Beszüremkedik pórusainkon át a szervezetbe.”)

Ilyen módon történt tehát meg a Trianon utáni Erdélyben Ady úgynevezhető „kanonizációja” – nem kis részben a nagyszerű Makkai-könyvnek is köszönhetően –, azzal a bizonyossággal, hogy költészetének eltávolító „archiválása” éppen nem jelentheti egyúttal világtéremtő eredetiségének, univerzális látókörének, gyökeresen magyar és szférikusán egyetemes szellemi-művészi teljességvarázsának és igazságérvényének a megkérdőjelezését. Verseinek összességét „Ady-Bibliaként” olvasó közvetlen utókor, főként aztán az egész Kárpát-medencében kiteljesedő népiség áramlata, a népi írói mozgalom szellemi erőt és erkölcsi-szemléleti biztonságot merített belőle évtizedeken keresztül – a tragikus magyar szétszórásban is. – Jékely Zoltán 1940-es, „Ady szellemének” ajánlott balladisztikus verse éppen ezt a megtöretettséget cselekményesíti – a rárohanó „vad hegyi rablók” kegyetlenségének áldozatul vettett hírvívó epiko-tragédiájával demonstrálva a célhoz nem érés önkritikus gyötrelmét: „hát megfogant az átok, / s hazánk azóta nem az, ami volt. / Csonkák lettünk, megváltó hírre várók, / hazugság-hívők és nagyálmódók” (*Átok*). Gellért Sándor viszont szilaj-dacos hetykességgel és rátarti önérzettel, ugyanakkor kedélyes méltóságtudattal kérdi: „Úgy-e Ady Endre, / vallod te is, hogy itt / nem akad mi párunk / öt-hat embernyomig” – még ha az Isten teremthet is bármikor „táltosujjúakat”; azért „nagy csiszárság is / a magyar csiszárság: / Napoleon trónján / kiveri pipáját” (*Csiszárság*). És ez a táltos-motívum bukkan fel *Sírató Földessy Gyula felett* című (1965. március 6-ára keltezett) versében is: „Én is ültem, Gyula bátyám, / Ady táltos-paripáján / s mentem fiatal koromban / fel hozzád a Rózsadombra.” – S mások is a rájuk jellemző stílusformákban róják le tiszteletüket, emlékeznek a nagy elődre. Szemlér Ferenc egyszer ódaian tesz ragaszkodó vallomást (*Ady ünnepére*), másszor arra szólít fel csendesen, hogy mert ő „mégis csak él”, „tisztelet / adassék neki!... Múlt és jövő // hajtson neki fejet, / mert ő a hit, a bizalom, a tett” (*Szerény tisztelgés*); Horváth Imre tárgyias-elvont portréverse pedig szűkszavún metszett absztrakt-kísérteties képekben vizionálja és láttatja a „szélfújta fák”, záporozó „fagyott madarak” között, a „farkasordító éjszakában” didergő költőt: hogy „az utókor üvölt utána” (*Ady*). S igézetes marad ő még a progresszív-programos, aktivista avantgardizmus büvköréhez vonzó Méliusz József számára is, aki „Adynak egy szabadságközpontú magyarság- és Erdély-képével sétál például Enyeden is. 'Ady lírai csodatevésének vagyok a rabja' – vallja” (ahogyan Méliusz monográfusa, Borcsa János írja).

És áttételes hatásgyakorló, megszólító erejét ezután sem veszítette el e líra olyan mértékben, hogy az elhanyagolhatónak volna vélhető. Az Ady-szuggesztió a lírai transzformáció számtalan változatában – az áthallások, idézetek, utalások, parafrázisok, stílusimitációk, textuális, motivikus, konnotatív utalások megannyi alakzatában, közvetettebb vagy erőteljesebb hatásformákról tanúskodó megnyilatkozásában, illetve a kimondott hommage- és emlékversek sorában – lelhető föl a későbbi, az újabb korok erdélyi költészetében is. A költő halálának fél évszázados évfordulóján Dévald László listát készített az addigi Ady-émlékversekről (*Versek Adyról, Ady Endre dicsérete, Utunk, 1969/4.*), a teljes magyar irodalmat számba véve: s a címlajstromban felsorolt több száz mű között mintegy félszáz az erdélyiekhez köthető alkotások száma. (Ma, lassan újabb fél évszázad eltelte után talán megint aktuális és tanulságos lehetne egy ilyen felmérés és összeállítás.) – Egy-egy lírai darabban vagy akár csupán egy-egy hangulati mozzanatban is kifejeződhet mindenesetre Ady megidézésének jelentésemes gesztusa, a második világháború után színre lépő nemzedékek körében is, a mai napig tehát – Kányádi Sándortól, Páskándi Gézától, Szilágyi Domokostól, Lászlóffy Aladártól, Lászlóffy Csabától Király Lászlóig, Farkas Árpádig, Ferenczes Istvánig, Markó Béláig, Gittai Istvánig, Szöcs Gézáig, Kovács András Ferencig és tovább.